

ELÄMÄNKATSOMUSTIEDON KOE 12.3.2014 HYVÄN VASTAUKSEN PIIRTEITÄ

Alla oleva vastausten piirteiden ja sisältöjen luonnehdinta ei sido ylioppilastutkintolautakunnan arvostelua. Lopullisessa arvostelussa käytettävistä kriteereistä päättää tutkintotoimikunta.

Elämäkatsomustiedon kokeen vastauksia voidaan arvioida SOLO-mallin avulla (Structure of the Observed Learning Outcome). Tällöin vastaukset jaetaan viiteen eri luokkaan.

Heikoin vastaus on esirakenteisella tasolla. Kysymys on ymmärretty väärin tai vastauksessa ei ole juurikaan asiantietoja. Tällä tasolla on kolme vastaustyyppiä:

- vastaus on kysymyksen kannalta asiaan kuulumaton
- kokelas toistaa vain sen, mitä kysymyksessä on jo sanottu
- kokelas esittää irrallisen väitteen tai kommentin, jota ei voida perustella tosiseikoilla.

Yksirakenteisessa vastauksessa on yksi asiaan kuuluva näkökohta tai esimerkki. Vastauksen aines on kuitenkin muuten satunnaista, eikä vastauksella ole jäsentynyttä rakennetta. Vastauksessa ilmaistu esimerkki ei jäsennyt uskottavasti kokonaisuuteen.

Kolmannen tason vastauksessa on useita asiaan kuuluvia seikkoja, mutta niitä ei onnistuttu liittämään yhteen kokonaisuuteen, joten vastaus on luettelomainen. Vastauksessa mainitut esimerkit tai omakohtaiset huomiot eivät avaa yleisempiä näköaloja, vaikka niitä voidaan perustella tosiseikoilla.

Suhteutetussa vastauksessa kysymyksen kannalta asiaan kuuluvia näkökulmia on liitetty toisiinsa johdonmukaisella ja järkevällä tavalla. Vastauksesta tulee koherentti kokonaisuus, joka selittää kysymyksen ongelman. Esimerkit avaavat erilaisia näköaloja kysymykseen, ja esimerkkejä vertaillaan toisiinsa. Omakohtaiset huomiot voivat olla tukemassa ja jäsentyvät paremmin yleisempiin näkökohtiin.

Kehittyneessä jäsentelyssä kysymykseen liittyvä asiaan kuuluva aineisto on esitetty suhteutettuna. Käsitteet ja perustelut muodostavat johdonmukaisen kokonaisuuden, joka vastaa tehtävään liittyviin kysymyksiin sekä pohtii vaihtoehtoisia lähestymistapoja. Esimerkit ilmentävät ja syventävät erilaisia näkökohtia ja osoittavat erinomaista tosiseikkojen hallintaa. Tällöin tulevat esiin yksilön elämäntavan ja -kokemuksen yksilölliset ja yhteisölliset näkökulmat. Näin omakohtaiset kokemukset ja havainnot liittyvät luontevasti kysymyksen tarkasteluun.

Tehtävä 1

Vapaamatkustajan ongelma: Jos hyvinvointi on yhteinen hyvä (public good), sitä voi nauttia ilman huonoa omaatuntoa. Sanonnat ovat liian pelkistettyjä (populismia), koska olot määräävät mahdollisuuksia ja siten asettavat toisille ylivoimaisia esteitä. Ihmiset ovat taustoiltaan ja henkisiltä kyvyiltään erilaisia, jolloin ”luja tahto” tai ajatus ”oman onnensa takojasta” saattavat suorastaan johtaa yksilöllisen kurjuuden lisääntymiseen. Sanonnat ovat yksipuolisia, ja niiden mielekkyys kytkeytyy valikoituihin sosiaalisiin tilanteisiin ja rajoitettuihin käytöyhteyksiin.

Tehtävä 2

Tehtävä edellyttää ymmärrystä maailmankatsomus-käsitteen alasta ja sisällöstä. Maailmankatsomuksen erittelyssä tulee kuvailla suomalaisuuden tunnusmerkkejä. On tavoiteltava yhteisiä arvojärjestyksiä ja mahdollisia maailmanselityksiä. Yhteisyys saattaa löytyä pikemminkin historiasta kuin nykyisyydestä. Yhteisten kielellisten ja käyttäytymispiirteiden havaitseminen ei vielä tarkoita maailmankatsomuksellista yhteisyyttä.

Itsenäinen pohdinta kohentaa vastausta. Siihen sopii hyvin kysymys, kuka on suomalainen.

Tehtävä 3

Ihmisoikeudet estävät erottelua mm. sukupuolen, ihonvärin, yhteiskunnallisen aseman ja katsomuksellisen suuntautumisen mukaan. Ne henkivät vapautta, tasa-arvoisuutta ja suvaitsevaisuutta. Ne estävät mielivaltaisuutta, alistusta, orjuutta sekä helpottavat itsensä toteuttamista, vapaata liikkumista ja takaavat turvallisuutta, oikeudenmukaista asioiden käsittelyä ja lainkäytön riippumattomuutta.

Ihmisoikeudet perustuvat eri aikoina esitettyihin ajatuksiin ihmisenä elämisestä. Oikeudet ovat olleet lähinnä filosofisia ajatuksia. Mutta ajatukset ovat saaneet velvoittavuutta sitä myöten, kun valtiotasolla on tehty sopimuksia ja säädetty lakeja suojaamaan ihmisoikeuksia. Nykyisessä tilanteessa ihmisoikeuksista on tehty sopimuksia kansainvälisellä tasolla. YK:n perustamisen jälkeen ihmisoikeudet tuntuvat luonnollisilta ja monissa maissa erittäin sitovilta.

Tehtävä 4

a)

Käsitellään esimerkiksi afrikkalaisten alistamista, intiaanien maiden riistämistä tai maoreihin kohdistuneita vääryyksiä kulttuurisina ongelmina.

b)

Uhrien katkeroitumisen ja vieraantumisen tunnistaminen sekä tunnustaminen ovat alku kulttuuriin kohdistuneiden vääryyksien oikaisemiseksi. Varsinainen rehabilitaatio edellyttää kulttuurin piirteiden esillä olemista ja vapautta toteuttaa perinteeseen kuuluvia seremonioita ja tapoja. Tätä tukee esimerkiksi rumpujen ostaminen Siperiasta ja asettaminen näytteille Kansallismuseoon. Anteeksipyynnöt, historian tapahtumien puolueeton ja rehellinen esittäminen, arvon antaminen jälkikäteen ja rahalliset korvaukset ovat keinoja palauttaa rinnakkaiselo luontevaksi. Menneiden ihmisten kokemaa vääryyttä ei voida poistaa, mutta maine voidaan palauttaa sekä estää tulevia vääryyksiä.

Tehtävä 5

Vastauksessa eritellään halun käsitettä ja suuntausta. Ovatko asiat arvokkaita, koska niitä halutaan vai koska niitä tarvitaan? Niukkuus jakotilanteessa johtaa konflikteihin. Esimerkkinä käy raha ja palkkaneuvottelu, syntipukkeina esimerkiksi ulkomaalaiset.

Tehtävä 6

Pascalin pohdinta ei anna ratkaisua ongelmaan, mihin tai millaiseen jumalaan pitää uskoa. Globalisaation vallitessa kristinoppi ei ole ainoa ajateltavissa oleva vaihtoehto. Kristillisen perinteen pohjaltakin luulisi kaupankäynnin olevan uskonnon harjoittamiselle vierasta.

Peliteoreettisesti Pascalin esitys tuntuu toimivalta. Ongelma avautuu, kun päättelyä kokeilee lähtemällä liikkeelle esimerkiksi joulupukista.

Tehtävä 7

Kukin maailmanperintökohde on saanut oikeutuksensa omilla ehdoillaan ja ainutlaatuisuudellaan. Osassa lähtökohtana ovat luonnon muovaamat erikoiset alueet ja alueiden kasvillisuus ja sen varassa olevat moninaiset eläimet. Osa kulttuurisista muodosteista on rakennuksia, kaupunkikuvia, patsaita, toistuvia seremonioita; osa inhimillisen työnteon solmukohtia, aikaansaannoksia ja tutkimustoiminnan ilmauksia. Valitun kohteen kuvailu ja esittely on omiaan tuottamaan perusteita ja aineistoja esitettäessä näkemyksiä kohteen tärkeydestä ja arvokkuudesta.

Tehtävä 8

Taide eri muodoissaan on palvellut ja palvelee edelleen propagandistisia tavoitteita. Tästä esimerkkejä löytyy mm. natsi-Saksasta ja Neuvostoliitosta.

Jokapäiväisessä arjessa taidetta hyödynnetään mainostamisessa, markkinoinnissa ja uskonnollisessa lähetystyössä. Keskeistä ei ole, onko taide vähän tai runsaasti luonteeltaan propagandista vaan se, että taide ei mainoksissa tai erilaisissa tiedotteissa ole taiteena itsenään vaan välineenä jonkin ulkoisen tavoitteen toteuttamiseksi. Tosin on eri asia, onko veistos esimerkiksi toteutettu ilmentämään maailmanrauhan rakentamista vai ylistämään sotapäälliköitä. Monet taiteilijat tiedostaessaan vallitsevan tilan ovat toteuttaneet teoksiaan siten, että ne pintatasolla ajavat jotakin ulkoista tavoitetta, mutta syvätasolla tai ovelien yksityiskohtien kautta kääntyvät tämän ulkoisen tavoitteen ja aikakauden asenteiden kritiikiksi. Esimerkiksi sopivat elokuvasta Eisenstein ja amerikkalaiset sotaelokuvat, musiikista Shostakovits, Sibeliuksen Finlandia, maalaustaiteesta Velasquez, Repin.

Hyvin toteutettu propaganda sosiaalisten tilanteiden muuttumisen jälkeen menettää tendenssimäisyyttään ja alkaa näyttäytyä aitona taiteena. Taide ollessaan taidetta ylittää lähtökohtiaan ja rikkoo rajoja.

Tehtävä +9

Lääketieteelliset perustelut diagnooseineen ovat enemmistölle ongelmattomia, koska niiden ohittaminen johtaa terveydentilan huonontumiseen tai esimerkiksi kiputiloihin. Kouluruuan saatavuus kaikille mielletään sekä yleisenä oikeutena että tasa-arvokysymyksenä. Tästä seuraa, että on tarjottava erilaisia ruokia sen mukaan kuin hyväksytyt syyt edellyttävät. Tarjoaminen ei tarkoita syömisen pakkoa. Monet hyväksyvät katsomuksellisia syitä vain rajoitetusti. Valtauskonnon mukaista ruokatarjontaa pidetään luonnollisena, mutta vaikea on myöntyä tarjoamaan sianlihalle vaihtoehtona jotakin muuta lihaa tai kasvispohjaista ruokaa. Yleisistä eettisistä (ja terveydellisistä) syistä kasvisruoka tuntuu luonnollisesta. Silti edelleen on vaikea hyväksyä yksilölliseen eettiseen harkintaan perustuvaa ruuan valikointia, esimerkiksi pitäisi käyttää reilun kaupan tuotteita, luomuruokaa ja vapaiden kanojen munia. Ongelma pysyy piilossa niin kauan kuin oppilaat eivät kysy ruuan alkuperää tai tyytyvät syömään vain aterian osasia.

Terveydellisessä mielessä toiset ruokavaihtoehdot ovat parempia kuin toiset. Tällöin erityisryhmille tarjotut ruuat saattavat olla tässä suhteessa yleisesti suositeltavia. Suosion kasvaessa ongelmalliseksi tulee enemmistöön kuuluvien valintojen rajoittaminen (ruuan riittävyys, ennakkoinnin vaikeutuminen ja hinta).

Varsinainen ongelma on, jos taloudelliset realiteetit estävät toteuttamasta oikeutettuja vaihtoehtoja. Silloin tarkastelun kohteeksi asettuvat kunnalliset viranhaltijat ja kunnanvaltuutetut. Esimerkki kestävästä perustelusta on, että vain kahdelle oppilaalle ei kannata järjestää erikseen erilaista ruokaa.

Tehtävä +10

Rationaalinen suunnittelu on rationaalisen tulevaisuuden kohtaamisen ja rakentamisen ehto. Tämä edellyttää tieteen antamien mallien, menetelmien, teorioiden ja tieteen tuottamien tulosten hyväksikäyttämistä.

Tulevaisuuden rakentaminen ei kuitenkaan ole vain tieteen hyödyntämistä. Kysymykset tulevaisuuden luonteesta, elämisen tavasta, poistettavista ja jalostettavista asioista eivät kuitenkaan ole perustaltaan tieteellisiä vaan nimenomaan filosofisia, eettisiä ja laajasti maailmankatsomuksellisia. Vastattaessa kysymykseen, mihin suuntaan on tarkoitus edetä nykyisyydestä, on kohdattava eettisiä näkökohtia ja myös pyrittävä ymmärtämään esteettistä ulottuvuutta. Suunnittelun perustalla olevista arvoista ja arvostuksista on käytävä inhimillisessä yhteiskunnassa avointa keskustelua. Arvojen johtaminen tieteellisestä tutkimuksesta tai vallitsevista tosiasioista ei ole osoittautunut yksiselitteiseksi. Arvoissa on kysymys maailmankatsomuksellisista tuntemuksista ja valinnoista.